

УДК [376-056.264]-053.4

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/77-2-34>**Анна КУРЕНКОВА,***orcid.org/0000-0001-9131-933X*

доктор філософії (PhD) зі спеціальної освіти 016,
старший викладач кафедри дошкільної і спеціальної освіти
Криворізького державного педагогічного університету
(Кривий Ріг, Дніпропетровська область, Україна) *ann.kurenkova.91@ukr.net*

Юлія СІДЕНКО,*orcid.org/0000-0003-2749-5915*

доктор філософії (PhD) зі спеціальної освіти 016,
старший викладач кафедри дошкільної і спеціальної освіти
Криворізького державного педагогічного університету
(Кривий Ріг, Дніпропетровська область, Україна) *yulia.pochkin@gmail.com*

ВИКОРИСТАННЯ ПІКТОГРАМ ДЛЯ РОЗВИТКУ ЗВ'ЯЗНОГО МОВЛЕННЯ У ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ІЗ ЗНМ

Стаття присвячена актуальній проблемі розвитку зв'язного мовлення у дітей старшого дошкільного віку із загальним недорозвиненням мовлення за допомогою методу піктограм. Автори розглядають теоретичні засади застосування піктограм у корекційній педагогіці, спираючись на дослідження вітчизняних та зарубіжних науковців.

Особлива увага приділяється аналізу ефективності використання піктограм для формування дієслівного словника та розвитку зв'язного мовлення у дітей з загальним недорозвиненням мовлення. Автори детально описують методіку роботи з піктограмами, наводять приклади їх застосування та пропонують конкретні плани навчання дітей створенню простих та складних висловлювань за допомогою візуальних символів.

У статті представлено практичні рекомендації щодо вибору та застосування піктограм, враховуючи індивідуальні особливості дітей з загальним недорозвиненням мовлення. Автори наголошують на важливості системного підходу та поступовості у впровадженні методу, а також на необхідності співпраці з батьками для досягнення стійких результатів.

Дослідження підкреслює комплексний вплив методу піктограм на розвиток дитини з загальним недорозвиненням мовлення, зокрема на покращення когнітивних функцій, розширення словникового запасу, формування граматичних навичок та здатності до побудови зв'язних висловлювань. Автори аргументують, що використання піктограм дозволяє задіяти візуальний канал сприйняття інформації, що є особливо ефективним для дітей з мовленнєвими порушеннями.

Стаття містить теоретичне обґрунтування та практичні рекомендації щодо застосування методу піктограм, що робить її цінним ресурсом для логопедів, дефектологів, вихователів та батьків дітей з загальним недорозвиненням мовлення. Результати дослідження демонструють значний потенціал методу піктограм у подоланні комунікативних бар'єрів та сприянні всебічному мовленнєвому розвитку дітей старшого дошкільного віку із загальним недорозвиненням мовлення.

Ключові слова: мнемотехніка, піктограма, зв'язне мовлення, діти із загальним недорозвиненням мовлення, розвиток мовлення дітей дошкільного віку.

Anna KURIENKOVA,*orcid.org/0000-0001-9131-933X*

Doctor of Philosophy (PhD) in Special Education 016,
Senior Lecturer at the Department of Preschool Special Education
Kryvyi Rih State Pedagogical University
(Kryvyi Rih, Dnipropetrovsk region, Ukraine) *ann.kurenkova.91@ukr.net*

Yuliia SIDENKO,*orcid.org/0000-0003-2749-5915*

Doctor of Philosophy (PhD) in Special Education 016,
Senior Lecturer at the Department of Preschool Special Education
Kryvyi Rih State Pedagogical University
(Kryvyi Rih, Dnipropetrovsk region, Ukraine) *ann.kurenkova.91@ukr.net*

THE USE OF PICTOGRAMS FOR DEVELOPING COHERENT SPEECH IN OLDER PRESCHOOL CHILDREN WITH GENERAL SPEECH UNDERDEVELOPMENT

This article addresses the pressing issue of developing coherent speech in older preschool children with general speech underdevelopment using the pictogram method. The authors examine the theoretical foundations of applying pictograms in remedial pedagogy, drawing on research from both domestic and international scholars.

Special attention is given to analyzing the effectiveness of using pictograms to build verb vocabulary and develop coherent speech in children with general speech underdevelopment. The authors provide a detailed description of the methodology for working with pictograms, offer examples of their application, and propose specific plans for teaching children to create simple and complex utterances using visual symbols.

The article presents practical recommendations for selecting and applying pictograms, taking into account the individual characteristics of children with general speech underdevelopment. The authors emphasize the importance of a systematic approach and gradual implementation of the method, as well as the need for cooperation with parents to achieve lasting results.

The study highlights the comprehensive impact of the pictogram method on the development of children with general speech underdevelopment, particularly in improving cognitive functions, expanding vocabulary, developing grammatical skills, and enhancing the ability to construct coherent statements. The authors argue that the use of pictograms engages the visual channel of information perception, which is especially effective for children with speech disorders.

The article provides theoretical justification and practical recommendations for applying the pictogram method, making it a valuable resource for speech therapists, special education teachers, educators, and parents of children with general speech underdevelopment. The research results demonstrate the significant potential of the pictogram method in overcoming communication barriers and promoting comprehensive speech development in older preschool children with general speech underdevelopment.

Key words: mnemotechnics, pictogram, coherent speech, children with general speech underdevelopment.

Актуальність дослідження. Необхідність впровадження засобів альтернативної та підтримуючої невербальної комунікації, як елемента комунікативної системи, відзначали такі зарубіжні та вітчизняні науковці, як О. Гаврілов, С. Гайдукевич, Т. Горудко, І. Зозуля, І. Міненкова, Є. Прокоп'єва, М. Тонхойзер, А. Савицький та ін. Дослідженням впровадження піктограм в корекційно-розвитковий процес займалися: Л. Бутузова, Ю. Галецька, Н. Злобіна, Л. Котлова, О. Кривоногова, Г. Усатенко, М. Чайка та ін. Вчені вважають, що означена методика сприяє ефективному формуванню та розвитку зв'язного мовлення у дітей з особливими освітніми потребами.

Метою статті є визначення ефективності застосування методу піктограм для розвитку зв'язного мовлення у дітей старшого дошкільного віку із загальним недорозвиненням мовлення (ЗНМ).

Однією з основних проблем сучасної системи спеціальної дошкільної освіти є розробка нових та вдосконалення наявних методів формування мовлення дошкільнят із загальним недорозвиненням мовлення.

Оскільки мислення дошкільника характеризується предметною образністю та наочною конкретністю, то метод наочного моделювання є одним з найперспективніших. Наочне моделювання – це відтворення значущих властивостей об'єкта (дії), що вивчається, створення його образу (замісника) і робота з ним.

Наочне моделювання розкриває перед педагогом додаткові можливості реалізації корекційних

цілей. Саме наочне моделювання, будучи доступним для дошкільнят методом, стає інструментом визначення понять і відношень між ними. Дитина дошкільного віку, ще не вміючи писати, складати таблиці, робити помітки, спирається головним чином на вербальну пам'ять.

Залежно від віку, індивідуальних особливостей дитини, використовуються різні прийоми наочного моделювання: піктограми, замісники, мнемотаблиці. Наукові дослідження та практика підтверджують, що наочне моделювання, до складу якого входить метод «піктограм», дозволяє ефективно формувати мовлення у дошкільнят з ЗНМ.

Піктограма – знак, який відображає характерні, значущі, впізнавані риси об'єкта, предмета, явищ, на які він вказує, найчастіше у схематичному вигляді. Символи піктограм та ідеограм відносяться до знаків піктографічного коду. Вони являють собою символічне, реальне або абстрактне позначення предметів, дій і ознак предмета (Злобіна, 2020).

Починаючи з 1934 р. дослідження Г. Біренбаума поклато початок плідному застосуванню «піктограми» для вивчення мислення, цей аспект застосування методу отримав розвиток у роботах С. Рубінштейна, С. Лонгінової (Чепурний, 2020).

Піктограми отримали широке поширення в психології, дитячій психіатрії – прийоми логічного або опосередкованого запам'ятовування, запропоновані Л. Занковим, О. Леонт'євим.

Використанням піктограм для навчання дошкільнят грамоти займалися Н. Гавриш, К. Крутий, Т. Піроженко, Л. Шелестова та ін.

Для формування елементарних комунікативних умінь у дітей з загальним недорозвиненням мовлення піктограми використовували С. Конопляста, Ю. Рібцун, В. Тарасун, М. Шеремет та ін.

Досвід роботи Ю. Галецької, Н. Злобіної дозволив визначити напрямки використання методу «піктограм» як невербального засобу спілкування:

- альтернативний варіант тимчасового спілкування для підтримки у дитини мотивації та бажання спілкуватися;
- засіб постійного спілкування для дитини без перспективи вербальної комунікації;
- засіб, що полегшує розвиток спілкування, мовлення, когнітивних функцій;
- підготовчий етап до освоєння письма і читання дітьми з проблемами в розвитку (Галецька, 2018; Клименко, 2017).

Використання сюжетного матеріалу покращує розуміння і запам'ятовування матеріалу. Дошкільнята з ЗНМ зацікавлено розглядають книги із сюжетними картинками; намагаються переказати зміст, спираючись на них. Процес оволодіння зв'язним мовленням, основою якого є дієслово, проходить більш результативно з використанням методу наочного моделювання, одним з яких є метод «піктограм». Він дає можливість задіяти зоровий, руховий та асоціативну пам'ять для вирішення пізнавальних завдань і є ефективним засобом в розвитку мовлення дітей з ЗНМ, у тому числі й словника дієслівних предикатів (Бутузова, 2024).

За спостереженнями А. Клименко, несформованість дієслівного словника у дітей із загальним недорозвиненням мовлення визначає необхідність розробки найбільш ефективних засобів його формування. На даний час існує багато різних методик накопичення та збагачення дієслівного словника, однак засобів, розроблених для підвищення ефективності цієї роботи, недостатньо (Клименко, 2017).

Одним з таких засобів є піктограми, а вони, у свою чергу – універсальна кодова система, доступна дитині з мовленнєвими порушеннями. Відмінною рисою піктограм, які мають особливе значення при роботі з дітьми з мовленнєвою патологією, є те, що піктографічне письмо відтворює певні найпростіші одиниці сенсу; відображає елементарні бажання і потреби суб'єкта; предмети, явища, поняття, дії, значення яких можна передати за допомогою малюнків. Піктографічне письмо не відображає граматичних, фонетичних

та інших правил мови, тому легше сприймається і є доступним для розуміння дошкільнят (Злобіна, 2020).

Вчені О. Кривоногова, Г. Усатенко, М. Чайка виділяють суттєві характеристики відбору матеріалів візуальної підтримки процесу комунікації дітей із особливими освітніми потребами за допомогою піктограм. Обрані матеріали мають відповідати:

- особливостям сприйняття, мисленнєвої діяльності, процесів обробки і запам'ятовування інформації відповідно до виду ООП дитини;
 - мають урахувати розмаїття емоційних реакцій дитини на кольорове забарвлення, деталізацію та можливості самоідентифікації із зображеними героями;
 - толерантне ставлення до різних характеристик (раси, національності, гендеру, ваги, інвалідності тощо);
 - зображення мають бути відповідного розміру для використання дітьми з різними видами ООП;
 - можуть мати різний ступінь деталізації і схематизації, але мають відповідати головній меті використання і можливостям дітей з різними видами ООП (варто враховувати такі мисленнєві можливості: аналіз, синтез, узагальнення);
 - можливості сприйняття – обсяг;
 - можливості уваги – кількість об'єктів);
 - зображення можуть мати підпис друкованими літерами або бути без підпису, якщо дитина на нього відволікається;
 - картки мають виготовлятися з матеріалів, що не можуть завдати шкоди здоров'ю дитини (алергічні реакції, можливість відкушування шматочків, гострі кути тощо);
 - зображення мають чітко демонструвати конкретний предмет, об'єкт, суб'єкт, дію або характеристику. Кожне зображення має транслювати тільки одну ідею; зображення мають бути доволі контрастними щодо тла. Найчастіше використовується тло білого кольору, але допустимо використовувати й інші неясні приглушені тони нейтральних кольорів (блідо-зелений, блакитний, неясний жовтий, бежевий) (Чайка, 2021).
- Піктограма чітко визначає об'єкт або предмет, явище, має мінімальну деталізацію і для її опрацювання задіюються такі мисленнєві операції, як аналіз і синтез, що є базовими в процесі мислення. Проте піктограми зображуються настільки схематично, що рівень даних процесів мислення має бути доволі високим. Крім того, в піктограмах також часто застосовують символи, наприклад, знак оклику/запитання/стоп, що зна-

чно ускладнює розуміння такого зображення (Чайка, 2021).

За допомогою піктограм батькам дитини легше пояснити прості буденні речі. Особливо це важливо тоді, коли у дитини порушене розуміння зверненого мовлення. Часто ми не замислюємося над тим, що дитина потребує візуальної підтримки у простих ситуаціях, які іншими дітьми сприймаються як звичайна річ. Наприклад, що таке пори року, дні тижня, погода, сезонний одяг, чому іграшка зламалася і її неможливо полагодити, чому двері зачинені, що таке графік роботи закладів, товарно-грошові відносини, правила поведінки в закладах, чому не можна гризти предмети та ще безліч різних ситуацій. Нерозуміння того, як працює світ, призводить до нервового перевантаження дитини з розладами мовлення, а головне, може сформувати комплекси та відчуття непотрібності (Чайка, 2021).

Використання піктограм для формування дієслівного словника старших дошкільнят є однією з найефективніших методик. Піктограми є наочним, демонстраційним матеріалом, і кожному дієслову відповідає своє зображення, що відображає основну відмінну ознаку. Такий метод дозволяє дітям набагато швидше запам'ятовувати нові слова і застосовувати їх при побудові фрази та речення. Дошкільнята отримують можливість не лише чути свою та звернену мову, але й «бачити» її.

На думку Н. Пашкової, на основі синтагматичних відносин із словосполучень утворюються речення, а вони у свою чергу перетворюються на текст, який не існує поза знаковими системами, а отже, будь-яке текстове повідомлення можна виразити не лише словами, але й іншими знаками, наприклад знаками піктографічного коду,

використовуючи їх як допоміжний засіб при порушеннях комунікативної функції мовлення у дітей з ЗНМ (Пашкова, 2023).

На початкових етапах роботи необхідна схематична послідовність роботи, яка з часом автоматизується і переходить у розумовий план.

Ю. Галецької пропонує план роботи з формування дієслівного словника з використанням піктограм:

- знайомство з дієсловом та його піктограмою. Слово пропонується у формі інфінітиву, для можливості словотворення нових форм і роботи над лексико-семантичними полями;
- формування лексичної системності (підбір значень слова) і семантичного ядра (вибір синонімічного ряду та антонімів);
- вдосконалення навичок словотворення дієслів за допомогою піктограм (утворення дієслів доконаного та недоконаного виду і слів з найбільш продуктивними префіксами) (Галецька, 2018).

У свою чергу, Н. Злобіна у своїх працях представляє план навчання дітей з загальним недорозвиненням мовлення, що відрізняється від вищевикладеного. Все навчання за її схемою умовно поділено на два етапи: підготовчий і основний, характеристика яких подано у таблиці 1.

Підсумком роботи за таким планом є самостійне, без опори на схему, пояснення значень слова, підбір синонімів та антонімів, утворення доконаного та недоконаного виду дієслів з найбільш продуктивними префіксами.

Таким чином, оволодіння прийомами роботи з піктограмами розширює можливості корекційно-освітнього процесу. Використання наочності в методі піктограм дозволяє задіяти найбільш ефективний для сприйняття інформації аналізатор.

Таблиця 1

Методика навчання дошкільників створенню простих та складних висловлювань

Етапи		Підготовчий етап	Основний етап
Зміст	Мета		
		Закріплення навичок розуміння та використання одно- та двослівних конструкцій	Формування розуміння та адекватного використання предикативних лексем у багатослівному висловлюванні
Комплекси	I	Знайомство з піктографічним кодом на прикладі односкладного висловлювання	Оволодіння парадигматичними і синтагматичними зв'язками у структурі багатослівного висловлювання
	II	Вивчення парадигматичних і синтагматичних зв'язків у структурі двослівного висловлювання	Засвоєння дериваційних відношень і граматичних категорій (рід, число, відмінок) у структурі багатослівного висловлювання
	III	Засвоєння граматичних категорій (рід, число, відмінок) у структурі двослівного висловлювання	Включення висловлювань різної структури в діалог
	IV	Включення двослівних конструкцій у діалогічне мовлення	Включення висловлювань різної структури в зв'язне монологічне мовлення

У дітей з ЗНМ – зорова система приймає до 90% всієї сенсорної інформації, що надходить ззовні.

Основними проблемами дітей з ЗНМ є: зниження здатності запам'ятовувати слова та їх значення, відсутність вміння чітко і послідовно викладати свої думки, встановлювати причинно-наслідкові зв'язки. Порушення уваги, утруднення оволодіння аналізом, порівнянням і узагальненням, недорозвинення логічного мислення призводять до труднощів виконання завдань на основі вербальної інструкції.

Застосування методу піктограм дає можливість дітям спиратися не лише на слухове, але й на зорове сприйняття, що полегшує і прискорює процес запам'ятовування та засвоєння матеріалу. Даний метод оригінальний в оформленні та цікавий у роботі з дошкільнятами, а це, у свою чергу, дозволяє уникнути швидкої втомлюваності і втрати інтересу дітей.

Метод піктограм дозволяє не лише розширити словниковий запас дошкільнят, але й сформувати, систематизувати дієслівний лексикон, необхідний для грамотного побудови фрази та речення. Для розвитку зв'язного мовлення у дітей із загальним недорозвиненням мовлення можна застосовувати серії піктограм, що утворюють сюжетну картину. Це може бути проста історія з кількох дій: приготування їжі, похід до магазину, день у дитячому садочку чи на дитячому майданчику (рис. 1).

Представлений сюжет тісно пов'язаний із повсякденним життям дітей старшого дошкільного віку із ЗНМ, тому дані піктограми сприятимуть кращому запам'ятовуванню та складанню простих речень (підмет і присудок). Наприклад, дівчинка біжить; діти гойдаються. Коли дитина старшого дошкільного віку опанувала умови складання та розуміє алгоритм складання простих речень вчитель-логопед пропонує розширити словниковий запас шляхом утворення складних речень. Наприклад, дівчинка спускається з гірки; дівчинка біжить з кулькою; діти гойдаються на гойдалці (підмет, присудок, займенник чи прийменник та ін.). Вчитель-логопед задає питання у певній послідовності: «Хто це?» – «Що робить?» – «Де? На чому?». Наприклад, на рис. 1. Зображено дитячий майданчик та визначено три основних зображення, з котрих дитини може визначити основні слова (дівчинка, спускатися, гірка) та скласти речення: «Дівчинка спускається з гірки»

Вчитель-логопед у логопедично-корекційній роботі з дітьми старшого дошкільного віку із ЗНМ може спиратися будувати речення за алгоритмом:

- визначення суб'єкта: діти;
- визначення дії: граються;

Рис. 1. Піктограми за темою «Дитячий майданчик»

- визначення місця: дитячий майданчик;
- додавання: додаткових деталей;
- погода: сонячний день;
- настрій: весело;
- дії: гойдаються на гойдалках, спускаються з гірки.

Приклад речення: «Сьогодні сонячний день, діти весело граються на дитячому майданчику, гойдаються на гойдалках і спускаються з гірки». Отже, процес створення речення включає визначення основних елементів, підбір відповідних деталей та їх комбінацію у зв'язну структуру.

Ефективність застосування методу піктограм для розвитку зв'язного мовлення у дітей старшого дошкільного віку із ЗНМ полягає:

- у виборі піктограм, який повинен відповідати інтересам і рівню розвитку кожної дитини із ЗНМ старшого дошкільного віку;
- у поступовості застосування: починати слід з простих завдань, поступово ускладнюючи їх;
- у регулярності занять: піктограми слід використовувати систематично для досягнення стійких результатів;
- у співпраці з батьками: важливо залучати батьків до процесу навчання, пояснювати їм значення піктограм і методи їх використання вдома.

Отже, піктограма – метод, що забезпечує комплексний підхід до розвитку зв'язного мовлення дітей старшого дошкільного віку, з урахуванням індивідуальних особливостей кожної дитини із ЗНМ.

Висновок. Таким чином, можемо стверджувати, що застосування піктограм для розвитку зв'язного мовлення у дітей із загальним недороз-

виненням мовлення (ЗНМ) демонструє значну ефективність та позитивний вплив на процес комунікативного розвитку. Піктограми, як візуальні символи, надають дітям додаткову підтримку у розумінні та формулюванні висловлювань, сприяють поліпшенню когнітивних і мовленнєвих навичок, а також знижують рівень комунікативних бар'єрів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бутузова Л. П. Використання методів мнемотехніки у роботі з дошкільниками із загальним недорозвитком мовлення. *Актуальні питання розвитку особистості: сучасність, інновації, перспективи* : збірник наук. пр. за матеріалами ІІ Міжнар. науковпракт. конф., м. Житомир, 4 квіт. 2024 р. Житомир, 2024. С. 352–356.
2. Галецька Ю. В. Дослідження лексичної сторони мовлення з використанням піктограм у дошкільників з порушеннями розумового розвитку. *Актуальні питання корекційної освіти (педагогічні науки)*: збірник наукових праць: вип. 11. Кам'янець-Подільський: ПП. «Медобори-2006», 2018. С. 48–57.
3. Зиганов М., Козаренко В. Мнемотехніка. Запам'ятовування на основі візуального мислення. Київ : Школа раціонального читання, 2001. 304 с.
4. Злобіна Н.М. Використання піктограм, як засобу комунікації дітей із синдромом Дауна. *Актуальні питання корекційної та інклюзивної освіти*. Харків : ХНПУ ім. Г. С. Сковороди, 2020. С. 126–132.
5. Клименко А. І. Використання прийомів мнемотехніки у роботі вчителя-логопеда дошкільного навчального закладу. *Таврійський вісник освіти*. 2017. № 2(58). С. 130–135.
6. Куренкова А. В. Інноваційні технології мовленнєвого розвитку дітей з ЗНМ в роботі вчителя-логопеда. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2023. Вип. 62. Том 2. С. 248–254.
7. Пашкова Н., Бутенко В. Використання засобів мнемотехніки для формування мовленнєвої компетентності дітей старшого дошкільного віку. Збірник наукових статей студентів, магістрантів та молодих науковців «Дошкільна і початкова освіта: реалії та перспективи», 2023. С. 264–269.
8. Чайка М. С., Усатенко Г. В., Кривоногова О. В. Теорія та практика використання альтернативної комунікації для осіб з особливими освітніми потребами : навчально-методичний посібник. Київ : ФОП Усатенко Г. В., 2021. 80 с.
9. Чепурний Г. А. Освітня мнемотехніка: навчально-методичний посібник. Тернопіль: Мандрівець, 2020. 152 с.

REFERENCES

1. Butuzova L. P. (2024). Vykorystannia metodiv mnemotekhniky u roboti z doshkilnykamy iz zahalnym nedorozvytkom movlennia [The use of mnemonic methods in work with preschoolers with generalised underdevelopment of speech]. *Aktualni pytannia rozvytku osobystosti: suchasnist, innovatsii, perspektyvy* : zbirnyk nauk. pr. za materialamy II Mizhnar. naukovoprakt. konf., m. Zhytomyr, 4 kvit. 2024 r. Zhytomyr. S. 352–356. [in Ukrainian].
2. Haletska Yu. V. (2018). Doslidzhennia leksychnoi storony movlennia z vykorystanniam piktoqram u doshkilnykiv z porushenniamy rozumovoho rozvytku [Study of the lexical side of speech with the use of pictograms in preschoolers with mental development disorders]. *Aktualni pytannia korektsiinoi osvity (pedagogichni nauky)*: zbirnyk naukovykh prats: vyp. 11. Kamianets-Podilskyi: PP. «Medobory-2006». S. 48–57. [in Ukrainian].
3. Zyhanov M., Kozarenko V. (2001). Mnemotekhnika. Zapamiatovuvannia na osnovi vizualnoho myslennia [Mnemonics. Memorisation on the basis of visual thinking]. Kyiv : Shkola ratsionalnoho chytannia. 304 s. [in Ukrainian].
4. Zlobina N.M. (2020). Vykorystannia piktoqram, yak zasobu komunikatsii ditei iz syndromom Dauna [Using pictograms as a means of communication for children with Down syndrome]. *Aktualni pytannia korektsiinoi ta inkluzyvnoi osvity*. Kharkiv : KhNPU im. H. S. Skovorody. S. 126–132. [in Ukrainian].
5. Klymenko A. I. (2017). Vykorystannia pryiomiv mnemotekhniky u roboti vchytelia-lohopeda doshkilnoho navchalnoho zakladu [The use of mnemonic techniques in the work of a speech and language therapist in a preschool educational institution.]. *Tavriiskyi visnyk osvity*. № 2(58). S. 130–135. [in Ukrainian].
6. Kurienkova A. V. (2023). Innovatsiini tekhnolohii movlennievoho rozvytku ditei z ZNM v roboti vchytelia-lohopeda [Innovative technologies of speech development of children with SEN in the work of a speech therapist].. *Aktualni pytannia humanitarnykh nauk*. Vyp. 62. Tom 2. S. 248–254. [in Ukrainian].
7. Pashkova N., Butenko V. (2023) Vykorystannia zasobiv mnemotekhniky dlia formuvannia movlennievoi kompetentnosti ditei starshoho doshkilnoho viku [The use of mnemonics for the formation of speech competence of children of senior preschool age]. *Zbirnyk naukovykh statei studentiv, mahistrantiv ta molodykh naukovtsiv «Doshkilna i pochatkova osvita: realii ta perspektyvy»*. S. 264–269. [in Ukrainian].
8. Chaika M. S., Usatenko H. V., Kryvonohova O. V. (2021). Teoriia ta praktyka vykorystannia alternatyvnoi komunikatsii dlia osib z osoblyvymy osvitnimy potrebamy [Theory and practice of using alternative communication for people with special educational needs] : navchalno-metodychnyi posibnyk. Kyiv : FOP Usatenko H. V. 80 s. [in Ukrainian].
9. Chepurnyi H. A. (2020) Osvitnia mnemotekhnika [Educational mnemonics]: navchalno-metodychnyi posibnyk. Ternopil: Mandrivets. 152 s. [in Ukrainian].